

ה'תל"ח
עקב המצב הקשה
בארץ הקודש

שמעתיא עמיקתא

גליון תקעט | פ' בראשית | תשפ"ד | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

הלכות מצויות בזמן מלחמה

תפילה

חובת תפלה בשעת צרה

בזמן צרה חובת תפלה הינה מהתורה לכל הדעות. [דעת הרמב"ם (ספח"מ עשה ה, והל' תפילה פ"א ה"א) שמיי"ע מה"י להתפלל בכל יום ולמד כן מהפס' (שמות פכ"ו) "ועבדתם את ה'". אולם דעת הרמב"ן (השגות עשה ה) שהחוב להתפלל בכל יום הוא דרבנן. וכת' המיי"א (ס"ו ק"ו ס"ק ב) בשם הסמ"ק שבעת צרה ודאי הוא מה"י. ועיי"ש ברמב"ן שכת' שאם נאמר שהפס' ועבדתם את ה' מדבר על תפילה אולי תהיה הדרשה שמצוה לעת צרה שנאמן יהו' ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפילה וזעקה. והחינוך (סוף מצוה תלת כתי בשם הרמב"ן שמי שצר לו ולא קרא אל ה' להושיעו, ביטל עשה זה. ועיי' בערוה"ש (ס"י פט אותיות ד-ה). ואף הרמב"ם נוסח התפילה המוגהים הם מדרבנן עיי"ש ברמב"ם (מצוה ז) וכן בפ"א ביום מה"י סג, עיי' אבודרהם (ירש שער ב).

אמירת תהילים בשבת

אע"פ שאין צועקים ולא מתריעין בשבת על שום צרה חוץ מצרת המזוונות שצועקים עליה בשבת באמירת ענוו בתפלה ושוי"ע (ס"י רח"ס ס"ו ע"ג וס"ו תקעו ס"ו ז) ומיי"ב (ס"ס). ועיי"ש במי"ב שמפני צרת מזוונות אף מתיעני בחול. ומי"מ כתי הושיע (שם) שצרת המזוונות היינו כשהולו שיהולו בדרים של סחורה שרוב חיי אנשי אותה העיר מהם, ונתמטע המשא והמתן עד שיצטרך התגר למכור שוה עשרה בשעה], מ"מ בשעת מלחמה מותר לומר תהילים אף בשבת. [ארחות רבנו (ח"א ע"ג ע"ג) כמד' בשם בעל הקהלות יעקב זצ"ל].

הפסק בתפלה

להפסיק תפלה על מנת להיכנס למרחב מוגן

אם נשמעת אזעקה, ונמצא באמצע תפלת י"ח, עליו להפסיק בהליכה וללכת למקום מוגן, ואם יש צורך בדבר רשאי להפסיק אף בדבור. וימשיך תפלתו במקום המוגן. [עיי' בברכות (ל:): דתנן דאפי' נחש כרוך על עקב לבו לא יפסיק (בדבור) תפלתו (אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו). וכן פסק בשו"ע (ס"ו קד ס"ג), ופירשו הרמב"ם (מהמ"ש) והרמ"ב (שם) דדוקא נחש שרוב פעמים אינו נושך אינו פוסק אבל עקרב פוסק. וז"ע דהרי לא הולכים בפק"י אחר כמבואר בשו"ע (ס"י שכת' ס"ג). וי"מ בבנין ציון (ס"י קל"ד) דיהי ורתה כל שביאר דהא דקיייל דאין הולכין בפק"י אחר הרוב היינו דוקא כשיש ודאי סכ"נ לפנינו, כגון בפל' עליו הל' שאז חוששין אפי' למיעוטא דמיעוטא, אבל בשעתה אין כאן פק"י רק שיש לחוש לסכנה הבאה בזה אזלינן בתר רובא. ועיי"ש בקובץ שיעורים (פסחים אות לב) שמי"שכ הא דנחש כרוך דכיון דרוכין אין ממייתין הוי כלא שכח היזקא ונמיילא יש לסמוך אהא דשלוחי מצוה אינן נזוקין. וכן נקט הגר"ש זצ"ל [ששי"ב פל"ט הגה ד]. ובג"ד יי"ל דחשיב שכחא הזיקא דלא אמרינן שלוחי מצוה אינן נזוקין כמבואר בפסחים (ח-ה): דאם אנשים לא ילכו לתדריה המוגנים דאי שאנשים עוללים למות (יר"ל). והארכנו בזה בסיד' בשמעתא עמיקתא גליון קצ"א].

להפסיק תלמודו

אם נשמעת אזעקה כשעוסק בתלמודו עליו להפסיק וללכת למקום מוגן, וימשיך לתלמוד שם. [אע"פ שכת' בקובץ שיעורים (כתובות אות רעז) בענין ת"ת דאף היכן דשכיח היזקא אמרינן שלוחי מצוה אינן נזוקין, מ"מ דעת הגר"ש זצ"ל (הלכ"י פ"ח הגה ט"ז) דלדידן שאין הכוונה טהורה כ"כ אין לסמוך על זה].

תענית ופרישות

להתענות

כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים כך מתענים על שאר הצרות, כגון כותים שבאו לערוך מלחמה עם ישראל, [שו"ע (ס"ו תקעו ס"ג)]. והכל לפי המקום והזמן [ועיי' הל' בשם מגו"ק או"י], ומי"מ אין להתענות בשעת המלחמה, אלא יקבלו עליהם תענית ויתענו כשינצלו, שלא יבואו לידי חולשה. [שו"ע (ס"ו תקעא ס"ג)]. ועיי' באגרות ומאמרים חפ"י חיים (ס"ו ס"ז).

פרישות

יש שיש חובת פרישה בשעת מלחמה. ויש מקילים, וכן עיקר [ועיי' ברמ"א (ס"ו רמ"ט יב) שכת' שיש חובת פרישה בעת צרה. וכת' הא"ר (אות ב) בשם שכה"ג (הגה"ת אות ד) שגוררם תענית דוקא על צרות דומיא דרעב כגון על הירקון ועל השדפון והמונות, אבל בשאר צרות כגון דבר וחרב בר מינן וכיצ"ב מותר. ועיי"ש שהביא שיש חולקים, אולם משמע מדבריו דס"ל שכן העיקר להלכה. ובשעה"צ (ס"ו תקעא אות ח) משמע דלא ס"ל הכנה"ג, וי"א שאף לדעת המחמירים אפשר שאין בזה אלא מדת חסידות. והכל לפי מקום והזמן, ועיי' בהערה. [ועיי' בשעה"צ שכת' ד"ל דמי"מ אין זה אלא ממדת חסידות. ועיי"ש בצ"א (ח"י"ג סי' כא) שהאריך בזה וכת' לענין שעת מלחמה שאין לאסור. ועיי' בפמ"ג (ס"ו תקעא מ"ז ס"ק ב) ובשע"ת (ס"ו תקעא) בשם הט"ז שפיר דברי דוד (פ"ר מקץ) שבמבואר דאף המחמירים אין לאסור במקום חשש מכשול ויצור תוקפו או צורך פו"ר. וכת' בא"י מבוסטאטש (סס"י רמ"ד ע"ג) שכ"כ לא שייך פרישה אלא במקום שבו הצרה. ועיי' בגמ"ק או"ח (ס"ו תקעא אות ב) שכת' שסתפקו החכמים בזמן שנות המלחמה הארוכה מלחמה העולמית אם מותר בתה"מ, וכת' דלדעתו פשיטא דכיון שהם דברים שאין להם שיעור בשנים ארוכות ורבות א"צ להתענות מכ"ש לבטל פו"ר וח"ו לעשות כן ועוד דיבואו בטח לפני כש"ש].

שבת

חילול שבת על מנת להיכנס למרחב מוגן

אם נשמעת אזעקה בשבת קודש, ולצורך ההעזה למקום מוגן יש צורך בחילול שבת, הדבר מותר על מנת למנוע סכנה, ואם אפשר לעשות על ידי שינוי ללא עיכוב יעשה כן. [ועיי' במנחת שלמה (ת"ז סי' ז) אות ב ד"ה ולענין] שכת' שכל שדך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה הרי זה חשיב כספק פקוח נפש וקרין ביה ככה"ג וחי בהם ולא שימות בהם. והארכנו בזה בסיד' בשמעתא עמיקתא גליון ק"י. שו"ר מכנת מהחזו"א [בנס' להתנסות להגריי' זילברשטיין סי' י ותשובות ובתנאים סי' מה] בזמן מלחמת העולם השנייה שכתב עבור תושבי העיר ביי"ב, דיש להחשיב צורך הפעלת האזעקה בשבת לסכ"כ, אך יש להיזהר ממלאכה דאזי בכל מה"א דאפשר כיון שדאי שיהיה צורך שיהיה צורך לפנוני, ואף שאין הולכין אחר הרוב בפ"י, מי"מ דברים רחוקים הרבה אין דנין כפי"ל תולכי כפי"ל מדת הבטחון, ובמלאכות דרבנן אין להחמיר כלל, אלא דלענין הוראה לריב"ם יש להורות בזה כד"ן פ"י, והמחמיר במלאכות דאזי אינו רשאי להחמיר ולמנוע מלהודיע לאחרים האזעקה, ע"כ. אולם בהא דהחזו"א כששמעו קול רעש בשמים חשו שמא זהו נוסף הבא להפגזי ועיי"כ האזעקה לא היתה מדויקת. אולם בזמננו האזעקה מופעלת בידיעה ברורה שגורר טילים העוללים ליפול בשטח מאוכלס ועיי"כ יש להחשיב הדבר כסכנה. ועיי"כ מכנת הגי' הוראה ז"ל [זילברשטיין שליט"א (נס' להתנסות) (שם) ומותר לתלפן בשבת בשעת אזעקה עכ"פ בג"ש ידדו לעורר אדם וכו' כד' בשעה (הוראה זו הייתה במלחמת המפרץ)].

הזעקת רופא או אנשי הצלה

במקום סכנה או אפילו ספק סכנה מותר להזעיק רופא או אנשי הצלה אף ע"י מלאכה, ומותר לתלפן או לנסוע אליו במכונית כדי לקרוא לו אל החולה שיש בו סכנה או לבקש ממנו הוראות טיפול. ומותר לעשות כן אפילו כאשר אין בטוח שהרופא נמצא באותו מקום. [ערוה"ש (ס"ו שכ"ט אות יב) ומשנה הלכות (ח"ד סי' ג). ועיי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון שכ"א].

לצמצם דבבור בטלפון

המדבר בטלפון לצורך חולה שיש בו סכנה אינו חייב לצמצם במילים ולשקול בכל מילה אם יש בה צורך, אלא יאמר כדרכו כל מה שנוחף לומר בענין החולה. [ששי"כ (פלי"ב אות מא)].

ניתוק השיחה

בגמר השיחה אסור לעשות כל פעולה לניתוק השיחה, כגון להחזיר את השפופרת לעריסתה או לבסיסו, וכן לא ילחץ על הלחצן המנתק את השיחה, אלא אם כן יש חשש שיצטרך לאותו קו הטלפון כדי לקבל בשבת זו שיחה נוספת לצורך פיקוח נפש (ופעמים שאנשי הצלה אינם מוצאים את מקום החולה ומתקשרים לטלפון שהתקשרו ממנו ע"מ לאתר המקום שבו החולה נמצא). [ששי"כ (פלי"ב אותיות מב-ג)].

רופא שאינו שת"מ

מותר לפנות לרופא שאינו שומר שבת, גם אם יש רופא שומר שבת במקום אלא שהוא פחות מומחה, אפילו אם ידוע שהרופא שאינו שומר שבת יחלל את השבת ללא כל צורך.

[הגר"ש ז"א זצ"ל (ששי"כ פלי"ב אות מה)].

ליווי החולה

חולה שיש בו סכנה מותר ללוותו במקום קבלת טיפול דחוף כי יש חשש שיתעוררו שאלות המצריכות שיקול דעת והמלוח עשוי לעזור בזה. [ועיי' מקורות להלן בזה לענין ליווי יולדת לביה"ח. ובדרך זה כתבו האחרות שבת (פ"כ אות כ)].

נטיעה לבית חולים מרוחק

לכתחלה יש לנסוע לבית החולים הקרוב, כאשר אין הבדל ברמה הרפואית בין בתי החולים השונים, אך אם החולה מרגיש שיטפלו בו יותר טוב בבית החולים הנמצא במקום מרוחק, או שביית החולים היותר רחוק טוב יותר מבחינה רפואית, מותר להסיעה את החולה לבית החולים הרחוק, אפילו אם ניתן להגיע לבית החולים הקרוב בג"ל. [ששי"כ (פ"מ) אות טג ופלי"ב אות לח] וארחות שבת (פ"כ אות כט). ועיי' עוד בזה לענין ליווי יולדת לביה"ח.

קרא להצלה והלחה הסכנה

חולה שיש בו סכנה או יולדת שצלצלו לרופא או לתומכת לידה (כשיש משום י"תובי דעתא" של היולדת) וכדומה, ובנתיים החולה יצא מסכנה או פסקו צירי היולדת, אסור לצלצל לרופא או לעבור אפילו על איסור דרבנן כדי למנוע ממנו חילול שבת, מכיון שאותו רופא מחלל את השבת בהיתר וכוונתו להצלת נפש ועיי"כ אין הוא עושה שום איסור. [הגר"ש ז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' שלח סס"ק א), השבט הלי (ח"י"ג סי' קצג אות ב) והגר"ק זצ"ל (חוט שני ח"ד על ס"י שכ"ח ע"ג קצה סוף אות ד)]. ומי"מ אם נמצא נכרי במקום יש לבקש ממנו שיוודיע לרופא או למילדת וכדומה שלא יבואו. [הגר"ש ז"א זצ"ל (שם)]. אולם אם צלצל לרופא או לחברת הצלה הפועלים בקביעות להצלת נפשות, צריך לתלפן אליהם ולהודיע שאין צורך בהם, שלא יהיה מכשילה לעתיד לבוא. [הגר"ק זצ"ל (שם)]. ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ב'].

קרא להצלה בטעות

אם קרא לרופא בטעות (כגון שלחץ בטעות על לחצן מצוקה) עליו להודיע לו תיכף שהקריאה היתה בטעות ע"מ למנוע חילול שבת בחינם. [ועיי' בדברי הגריי' זילברשטיין שליט"א (שבת לישראל ע"ג שצג) ובמש"כ בשמעתא עמיקתא גליון ב'].

התברר שהחולה לא היה חי

מי שחילל שבת מפני פיקוח נפש, עשה מצוה ואינו צריך כפרה כלל. [מיי"ב (ס"י שלד ס"ק ע"ג)]. ואפילו אם הוברר הדבר שכבר הצטרך היה מת. [שבת יעקב (ח"א סי' יג ד"ה ומה ששאל השואל) ע"פ השו"ע (ס"י שכ"ח ס"ג טו). ועיי' בחו"י (ס"י רלו מובא בשע"ת סי' שלד אות ב). ודעת הגר"ש ז"א זצ"ל (ששי"כ פלי"ב הגה כ) דכיון שאמר התורה וחי בהם מסתבר דכל מה שעשה בשביל להציל אפילו נתברר שטעה אי"צ כפרה].

טלטול אביזרי שמירה בשעת חירום

נשיאת כלי הגנה לצורך שמירה (איסור מוקצה)

רובה או אקדח דינם ככלי שמלאכתו להיתר, כי הם עומדים בעיקר להטלת אימה ופחד.

[הגר"ש ז"א זצ"ל (מאור השבת ח"א ע"ג תקב אות ח). וכן נקט הדברי יציב (או"ח סי' קמח סוף אות ג) היכן דרוב הנושאים הנשק אינו אלא כדי להטיל אימה, ואדרבה אסור לפעול בהם. א"כ נשיאתם איתו כדי לפעול בו בעת הצורך, הוי כלי שמלאכתו לאיסור גרידא. וי"א שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור (הגר"ש ז"א זצ"ל (שלמי יהודה פ"ד אות טו והגה הו)]. ומי"מ כשמשתמש בו לשמירה כצורך גופו הוא שו"ר לטלטלו. [דברי יציב (שם) ע"פ הגריי"ז (ס"י ט"ח אות יט) שכת' דמותר לטלטל תפילין לצורך גופו, דהיינו כגון לשמור מן המזיקין. וכ"כ במי"ב (שם ס"ק כד). וכן הביאו בארחות שבת (פ"י"ט אות סב והגה פז)].

יציאת בהם במקום שאין עירוב (איסור הוצאה)

היוצא עם כלי הגנה מרה"י לרה"י חייב חטאת (א"כ מוציא משום חשש סכנה). [שו"ע (ס"י שא"ס ע"ג)]. וי"א שכל זה לסתם בנ"א אבל לבעלי מלחמה הם בכלל מלבוש (אלא שלא ישאנו בידיו). [ערוה"ש (אות נא). אולם בקובץ תשובות (ח"ג סי' נא) דחה דבריו. ועיי' בדברי יציב (שם) אותיות ו-ז]. בחלקת יעקב (טול"ט סי' צז), באז נדברו (ח"א סי' ע), ובמש"כ בסיד' בשמעתא עמיקתא גליון ר"י]. ומי"מ במקום שצריך לטלטל אקדח וכדומה לשמור עצמו או אחרים מסכנה, מותר לטלטלו בכל אופן כפיקו"ני דוחה שבת אף במלאכה דאזי.

גז מדמויע או גז פלפל לצורך הגנה

גז מדמויע, גז פלפל ודומיהם, הינם כלי שמלאכתו לאיסור, ואין לטלטלם אלא לצורך גופם כגון שמירה, או לצורך מקומם. [נראה חדשיב כשמלאכי כי עיקר שימושו הוא להדמיע בניא, ואסור לעשות כן משום שמעורר קטיו בשבת שנמצא מבטלו מעוגג שבת, ואעי"פ שאין זה איסור מלאכה מי"מ מצניו דאמי דבר שיש בו איסור ולשויו אפי' אינו מחמת מלאכה החלי ככלי שמלאכתו לאיסור, ע"י מבי" (סי' שח ס"ק כד) שהביא דאסור לטלטל תפילין אעי"פ שאין בהנחתם משום איסור מלאכה, אלא משום זלזול השבת כמי"ש בשרי"ע (רס"י לא). ואעי"פ שלא משתמשים בנז זה אלא בשעת סכנה שאז פועלה זו מותרת מי"מ ע"י בשרי"ע (סי' שאי ע"ז) שפסק דאסור לצאת בכלי מלחמה, אעי"פ ששימושם הם בעיקר הצלת נפשות המותרת אפי' בשבת. וא"כ הי"ה בני"ד אעי"פ שימושו בנז זה הוא לצורך הגנה מי"מ אינו אלא כלי שמלאכתו לאיסור. והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון רבינו. **ובמקום שיש חשש סכנה, ע"י בסמוך.**

מלטול פלאפון או שאר מוקצה

במקום חשש פקוח נפש (אפי' באופן שעדיין אינו מתיר לחלל השבת ממש), מותר לקחת עמו דבר מוקצה שיש בו תועלת לשמירה כגון פלאפון ליתר שמירה. אלא שיש ליתנו בכיס התלוי בבגד מערב שבת. וע"י רמ"א (סי' שי ס"ג) ומ"ב (סי"ק ל). וכ"ז אם יש עירוב, אבל במקום שאין עירוב כלל אין להקל אלא במקום שיש חשש פקי"נ המתיר חילול שבת. ומי"מ אם אפשר יש לעשות זאת בצנעה משום כבוד השבת. [וכן הורו מחשובי הרבנים שלסי"א בארי"י בשנת תשע"ה. והארכנו בזה בסיד' בשמעתא עמיקתא גליון ר"א].

מכשיר קשר

רשאים חברי הצלה וכדו' לשאת עמם מכשירי קשר גם במקום שאין עירוב כדי שיוכלו לקבל הקריאה וליוודע אם זה קרוב למקום מגוריו. [אגי"מ (ח"ד סי' פא)].

שמירת הגוף והנפש

איסור להכנס כמוצב של סכנה

חמירה סכנתא מאיסורא. [וחל"י י"]. ועל כן יש לזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור, ואסור לסמוך על הנס או לסכן נפשו וכל כיוצא בזה. [רמ"א (ו"ד סי' קטו ס"ג) ושרי"ע (חוי"מ סי' תכז). וע"י בנב"י (ו"ד תני ססי' ז) דמי"מ לצורך פרנסה שרי לסכן עצמו כי התורה התירה זאת [ומשמע מדבריו דאפי' סכנה גדולה], עיי"ש. והביאו האבני"ז (א"י"ח סי' תכז אות יא). וכ"כ הקרן אורה (מו"ק יד. ד"ה שוב). וע"י באגי"מ (חוי"מ ח"א סי' קד) שכתב שמותר להתפרנס אף כשיש חשש סכנה באופן רחוק. וע"י במ"א (רס"י קד) שמבואר שאסור להסתכן לצורך מצוה, והארכנו בזה בסיד' בשמעתא עמיקתא בגליון פי"ח. וע"י עוד במעיל צדקה (סי' כו ד"ה נהורוז) דהי"כ שאדם רשאי ללכת ולא חיישטן משום איסור להכנס לסכנה פנמיים שאף את בניו מותר לקחת עמו [ושם מיירי לענ"ן עלולת לאר"י], עיי"ש].

מהתורה או מדרבנן

איסור זה הוא מה"ת משום [דברים פי"ד פס' ט'] ו"ונשמרתם מאד לנפשותיכם". [ע"י ברכות (לב):]. ובט"ו [א"ח סי' סו ס"ק א] מבואר שהוא מה"ת. [וכן הוא בזהר הרקיע (מצוה ק"ח) וברבי"ש (רס"י א ד"ה הצעיר). ומכל מקום במקום שיש רק חשש סכנה יש בזה איסור מדרבנן. [אגי"מ (חוי"מ ח"ב סי' עז). וע"י בדרכי"ת (סי' קטו ס"ק טג). והארכנו בזה בסיד' בשמעתא עמיקתא גליון ק"י].

גדר סכנה

כד דבר שהעולם נוהגים לעשות כן ולא לחוש משום סכנה, מותר לאדם לעשות כן דשומר פתאים ה', ומה שקצרה יד האדם לדעת ולזהר ממנו הקב"ה שומר עליו. אולם דבר שהעולם חוששין לו משום סכנה הרי הוא בגדר סכנה. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פליב הגה ב). וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"י].

נסיעה למקום שיש בו חשש סכנה

מי שיש לו צורך הכרחי ללכת למקום שיתכן שיהיו שם אזעקות אין איסור מעיקר הדין (אם אין סכנה ממשית כני"ל). ומי"מ ללא לצורך הכרחי יש להימנע. [ע"י במקורות דלעיל].

חובת הצלה במקום פקוח נפש

חייב אדם להציל את חברו מסכנה משום לא תעמוד על דם רעך, ואפילו אם הדבר כרוך בטרחה [סנהדרין גב]. רמב"ם (נזכר פי"א הי"ד) וטשרי"ע (חוי"מ סי' תכז), ואין חילוק בין אם איש או אשה בסכנה. [פמ"י (סי' שכח מ"ז ס"ק א). וע"י בסוטה (כ"א): דאמרו היכי דמי חסיד שוטה כגון דקא טבעה איתתא נהרא ואומר לא אורח ארעא לאיסתכלי בה ואצולה. וע"י במנחה חרבה (סוטה שם) דכתב דמיירי דיש אחרים להצילה דאליה אינו רק חסיד שוטה אלא שופך דמים, וכ"כ בגינת ורדים (אה"ע י"ח)].

הצלה הכרחית באיסור

חובת ההצלה דוחה כל האיסורים שבתורה, פרט לשלש עבירות חמורות, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. [שו"ע (ו"ד סי' קנו ס"ג א), עיי"ש הפרטים בזה].

על מי חלה חובה זו

חובה זו חלה על כל ישראל שבידו להציל (ולא על החולה עצמו בלבד). [תשב"ץ (ח"ג סי' לו ד"ה וגב), לבוש (סי' שכח אות ב) ומ"ב (סי' שכח ס"ק ד וס"ק ו)].

מי יכול לרפאות

אעי"פ שחובת הצלה חלה על כולם מי"מ אסור להתעסק ברפואות אא"כ הוא בקי והוא מוסמך שיש לו רשות ליתן רפואות לחולים. ואם יש במקום רופא גדול ממנו ואין חשש סכנה להמתין שיבוא תלפל יש לתת לרופא המקצועי יותר שיטפל, והכל לפי הענין. [ע"י שו"ע (ו"ד סי' שלו ס"ג א) וערה"ה (אות ב). וברכ"י (ש"י"ב סי' שכח אות א) בשם הרמ"ל כחב שהיה שם אדם יכול לרפאות כי אם ברשות חכמייהם, סתם כל עוסק ברפואה נקרא מומחה, והרב דיבר לפי זמנו, עכ"ל. ועיי"ש בשרי"ע (ס"ג א) שהרופא, אסור ליטול שכר מחמת החכמה והלימוד, אבל על הטרח והבטלה רשאי].

ללמוד עזרה ראשונה

חובת האדם הוא רק להציל את חברו במה שיכול, ועל כן אם הוא רופא יש עליו חוב לרפא את החולים ואם הוא יכול לשוט מחוייב להציל אדם שטובע בנהר, אבל אין חוב על האדם שילמד איך לרפאות חולים ואיך ללוט כדי שאם יזדמן לו להציל יוכל להציל. [אגי"מ (ו"ד ח"ב רס"י קנא). וזה דומה להא שאין חוב על האדם לעבוד ולהרויח הרבה כספים כדי שיוכל לקיים מצות צדקה ולהציל נפשות בהם, החיוב הוא רק על האופן כמו שהוא נמצא שיעשה מה שבחכו לעשות].

הוצאת ממונך

חייב להציל את חברו אפילו אם הדבר כרוך בהוצאת ממונך. [שו"ע (שם). ועיי"ש בסמ"ע (סי"א א) ע"פ הרא"ש (סנהדרין פי"ח סי' ב) שכתב דאין לו ממונ להציל עצמו חייב לשלם לחבירו, ומאתימה שהשיטתו המתבר הרמ"א, ע"כ. וע"י בחת"ס (חוי"מ ססי' קנא)]. ורמ"א שאפילו כל ממונו צריך למסור בשביל זה. [נרד"א (אות ח"ב א) והובא בדרכי"ת סי' קנו ס"ק ג), אגי"מ (ח"א ו"ד סי' רכג ד"ה והא דמפ"י) ומנח"ש (תני סי' פו אות ד). וע"י באהבת חסד (ח"ב פי"א אות ב) שכתב שבמקום פקי"נ לא שייך הא דאמרין המבזבז לא יבזבו יותר מחומש[ן]. ור"א שאינו חייב למסור אלא חומש ממונו. [מגרש"ם (ח"ה סי' נד) והגרשז"א זצ"ל (אשרי ח"ב ו"ד סי' פי"ב אות ב). ועברה"ש (ו"ד סי' רמט אות ב) כת' שמחוייב להוסיף על חומש. וע"י בזה בחת"ס (חוי"מ סי' קנא), בפתי"ש (סי' רב ס"ד ז), שבט הלוי (ח"ה סי' קלו אות ד וסי' קעד), במנח"ש (תני ח"ב סי' ק א אות ד) ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' שצט)].

ללוות ממונך על מנת להציל

אם אין לו מעות נשל עצמו אך הוא יכול ללוותם מאחרים, מחוייב לעשות כן ע"מ להציל את חברו מסכנת נפשות. [אהבת חסד (פתיחה נתיב חסד אות ה)].

אין הסכנה מיידית והרבה מפורסם לרבים

החובה לתת כל ממונו או חומש ממנו כמבואר לעיל חלה כשרואה את חברו בסכנה מיידית ואין מי שיציל אותו, אולם כשהענין ידוע ומפורסם לרבים ואין לבן אדם הנמצא בסכנה (כגון שהוא חולה) מעות, החיוב מוטל על כל בני העיר ואינו חייב ליתן יותר מהחלק שמוטל עליו. [ע"י מבמ"ש (ח"א סי' רלז), וכן צדד במנח"ש (תני סי' פו אות ד) ונאשר בצע"ג דשמא אף באופן זה חייב לתת כל ממונו]. וחוייב זה מוטל בפרט על הקרובים, אלא שמ"מ עדיין יש חיוב על כל בני העיר לרפאותו מקופה של צדקה וגם לילך לאסוף ע"ז כסף מבני העיר ובכל מקום ששייך להשיג ההוצאות לצורך רופא והרפואות וכל מה שצריך לרפאותו. [אגי"מ (חוי"מ ח"ב סי' עד)].

להשכיר אחרים

אם אין בידו להציל את חברו חייב אף להשכיר אחרים ע"מ להצילו. [סנהדרין (שם) ושרי"ע (חוי"מ סי' תכו ס"ג א)].

במקום צער או יסורים

חייב להכנס בצער וכאב ע"מ להציל את חברו מסכנת נפשות (אם אין אחרים שעומדים להצילו). [כך מבואר במ"א (ססי' קנו). וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם חוי"מ סי' תכו אות 6) אם אין אחרים שיכולים להציל. וע"י בספר יחוס"י תנאים ואמוראים (לרבינו קלונימוס) שאף צריך ענות את עצמו ע"מ להציל את חברו. וע"י עוד במהר"ם שיק (ו"ד סי' קנח) ובהעמק שאלה (שאלה קכט ס"ק ד)]. ומי"מ אין חובה לסבול יסורים קשים ומרים להצלת חברו מסכנה כי הם קשים ממיתה וכ"ש שאין אדם חייב למסור עצמו ביד גוים ליסורין בשביל הצלת חברו. [יעב"ץ (מגדל עוז אבן בחו"ן אות פג). וע"י עוד בט"ו (ו"ד סי' קנו ס"ק ח)].

להסתכן לצורך הצלה

לפנך חיי החולה לצורך הצלתו (חיי שעה עבור חיי עולם)

במקום ההכרח מותר לסכן חיי שעה של החולה עבור ספק חיי עולם (כגון חולה שודאי ימות תוך ימים ספורים אך אומדנין שיש עוד רפואה אחת שאפשר שיתרפא מחוליו וגם אפשר להיפך שאם יקח רפואה זו אם לא תצלח חי"ו ימות מ"ד). [שבות יעקב (ח"ב סי' שח), ז מהרש"א (ו"ד רס"י קנח), אגי"מ (ו"ד ח"ב סי' לו) וחזו"ני (ו"ד סי' סט ס"ק ב). דעת הגרשז"א זצ"ל (אסיא ח"ד א-ב עמ' 64) שאם יש סיכוי של לכל הפחות 30% שהטיפול שמסכן את חיי השעה יצילח מותר להזדקק לו. וע"י משי"כ בזה בשמעתא עמיקתא ת"ס]. ומי"מ החלטה דבדברים אלו צריכה מתינות גדולה וייעוץ עם רופאים מומחים. [שבות יעקב (שם)].

להסתכן על מנת להציל אחרים

במקום שצריך להסתכן בגופו בשביל להצילו מסכנה גמורה, אם צריך להכנס בספק פקי"נ, אינו חייב לסכן עצמו (וגדר "ספק סכנה" תלוי בכל אדם ואדם לפי מה שהוא, במקום, בזמן וכדו', וצריך לשקול הדברים היטב ולא לדקדק ביותר, וכבר אמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך). [נרד"ב"ו (ח"ג סי' תרכז), פתי"ש (חוי"מ שם ס"ק ב) וו"ד סי' קנו ס"ק טו] ומי"ב (סי' שכתב ס"ק טו)]. ואפילו איסור יש בדרך. [פתי"ש (ו"ד סי' רב ס"ק א) בשם דף אליהו (סי' מג) שאם ילד להחמיר ע"י. וכ"כ הגי"א (ח"ב סי' מה אות ג) וחט"ו (סי' ע).] ומי"מ אם אין ספק סכנה משום יכול להחמיר על עצמו, ולמדת חסידות יחשב לו זאת. [צ"ח"ה (שם). ועיי"ש שדבר זה נוגע לענין תרומת איבר (כגון כליה) ע"מ להציל את חברו מסכנה דאיתן]. ור"א שרשאי להחמיר על עצמו אף במקום שיש ספק סכנה אם בידו להציל את חברו בכירור. [אגי"מ (ו"ד ח"ב סי' קעד ע"פ ד סד"ה וא"כ) ומנח"י (ח"ו סי' קג)].

בכנתך רהוקה

אעי"פ שבמקום ספק סכנה אין עליו להסתכן ע"מ להציל חברו, מי"מ כל זה בספק שקול, אבל אם ע"פ הרוב אין סכנה חייב להציל את חברו (ואעי"פ שבסכנה לא הולכים אחר הרוב, מי"מ בנזכר לרוב יש כאן סכנה דאית של חברו). [שבט הלוי (ח"ב סי' פז)].

החבר תלמיד הכהן

י"א שאם מי שבסכנה הוא ת"ח אעפ"י שגם באופן זה אין חיוב לסכן נפשו עבורו, מי"מ יש בזה מצוה ועיב"פ רשות לסכן א"ע עבורו. [צ"ח"ה (ח"ב סי' מה אות ד)]. ומי"מ אסור להיכנס בסכנה ודאית להרג אף עבור הצלת ת"ח. [אגי"מ (ו"ד ח"ב סי' קעד ע"פ ד"ה וא"כ)].

לתת אחד מאבריו להציל את חברו

כש יש אינו מחוייב להסתכן להציל חברו, כמו כן אינו חייב לתת א' מאבריו. [נרד"ב"ו (שם). וע"י ברמ"א (ו"ד סי' קנו ס"ג א) שפסק ש"צ למסור את נפשו שלא לעבור על לאו, אבל כל ממונו צריך ליתן שלא יעבור, ומסיק השר"ע (ח"ב סי' ק) דסכנת אבר דשנו כנפש ולא כממונו, וע"י דוחה איסור לאו. וכן פסק בפמ"ג (סי' שכח מ"ז ס"ק ז). וא"כ הי"ה בני"ד דאינו חייב לתת א' מאבריו שלא לעבור על "לא תעמוד על דם רעך", ושור"ר שכן הוכיח באגי"מ (ו"ד ח"ב סי' קעד ע"פ ד)]. ומי"מ רשאי להחמיר על עצמו לתת אבר לחברו ויש בזה משום מדת חסידות (אם אין בזה ספק סכנה). [עיי"ש ברבי"ו. וכן פסק הגי"א (שם). וי"ל שזה דמי קצת להא דפסק השו"ע (ו"ד רס"י קנו) דרשאי להחמיר ע"ע ליהרג ולא לעבור על לאו, ועיי"ש בשי"ד (סי"א א). ולא דמי למבואר לעיל דאסור להחמיר לסכן עצמו בספק פקי"נ עבור חברו דשאני התם שאם יש סכנה לא רמאי עליה הלא דלא תעמוד על דם רעך, ועיי"ן].

תפקידו להציל (אנשי הצלה וכדו')

כל זה במי שאין תפקידו להציל ולחלץ, אבל מי שתפקידו להציל ולחלץ אינו נפטר מלהציל את חברו ואין שם מקום שספק סכנה ולמצוה רבה חיוב לו. [צ"ח"ה (ח"ב סי' יו) פי"ה וחיי"ב סי' נז]. ובשבט הלוי (ח"ב סי' רמט אות ז) כת' שאסור לרופאים שיכולים להועיל לחולים לברוח ולהסתלק מתפקידם אעי"פ שהם חולים עם מחלה מדבקת מסוכנת, רק שימרו עצמם ככל האפשר שלא להתנדב לקצנת הרפואה בעתים הללו. וי"ל דכן אנשי ביטחון חייבים אף להסתכן בספק סכנה כדי להציל חבריהם מודאי סכנה כי כך דרכה של מלחמה. ובדרך זה כת' בצ"ח"ה (חיי"ב סי' נז) וח"ה סי' טו פי"א ס"ק ג]. וכן כל כיוצ"ב. ויש לדון דכיון שמצנינו דמפני תיקון המדינה וצורך ההגנה עי"פ מותר להסתכן, א"כ במקום שיש מכת מדינה מחמת מקרים של סכנה החוזרים על עצמן, ממיילא ע"י התערבותם של אלו שבידם להציל יש משום תקנת המדינה ועל כן מותרים להסתכן עבור זה (ואפשר שגם חיוב יש בדרך). והכל לפי המקום והזמן. והארכנו בזה בסיד' בשמעתא עמיקתא גליון רל"ו].

במקום סכנה של רבים

במקום שיש משום הצלה של רבים, אם בידו להצילם, סכנת נפשות של רבים דוחה סכנה של יחיד. [חזו"ני (ו"ד סי' סט ס"ק א) ד"ה ויש לעי"ן, וסנהדרין סי' תכ). וכ"כ באגי"מ (ו"ד ח"ב סי' קעד ע"פ ד"ה וא"כ). ועיי"ש בחזו"ני ש"צא לדון בא' שרואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק ד"ה שבצד אחר, ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים, האם זה דמי לחדא דאמרו בירושלמי (תרומות פי"א הי"ד) דשיע"ת בני אדם כו אפי' כולן נהרגין לא ימטו נפש אחת מישראל, וצי"ד דהכא דאינו מעשה אכזרי הרבים עדיפי ונשאר בצ"ע. וע"י באשרי האיש (ו"ד פי"ב אות ו) בשם הגרשז"א זצ"ל].

האגודה החרדית בישראל

1244-295-073 ישיב בםספר ישיב 1244-295-073

י"ל להצלת עם ישראל, לרפו"ש של כל הפצועים ולשובם של כל השבויים והנעדרים במהרה

© שמעתא עמיקתא - לשאלות והערות בבל. 052-767-0503 או בדוא"ל: 5'amikta@amikta.co.il